

Көрөн дыктаан

5-6 кылаастарга аафар уонна суруйар дьобуру сайыннараар үлэбэ туттарга өс хоһооннор, сомофо тыллар хомуурдара
(И.Т. Федоренко мет.)

Бу сана кэмнэ оҕолорбут төрөөбүт тылларынан санараллара биллэ мөлтөөтө, үгүс саха оҕото нууччалыы санарар буолла. Онон оскуолаба төрөөбүт тылы үөрэтиигэ болжомто билигин хаһаангытаафар да күүһүрэн турар. Төрөөбүт тыл уруктарыгар учуутал сүрүн соруга оҕо бэйэтин тылынан саната сайдарыгар, тупсарыгар дьулуһуу буолар. Сахалыы таба суруйар, аафар, санарар үөрүйэби инэрээри, олохсутаары араас көрүнгээх элбэх үлэни ытыбыт. Оннук биир киэнник тэнийбит ньыманан көрөн дыктаан буолар.

Уон аҕыс хомуур үгүс үйэлэр устата чочулан кэлбит норуот муудараныгар – өс хоһооннорго уонна сомофо тылларга олобуран оноһулунна. Оҕо өс хоһооннору уонна сомофо тыллары билэн, тыла-өһө байар, үтүө майгыга иитиллэр, олох туһунан билиитэ-көрүүтэ кэниир. Ону таһынан, көрөн дыктаанга оҕо таба суруйар, аафар, болжомтолоох буолар, истибитти өйгө хатыыр дьобура сайдар.

Хас биирдии хомуур алта этииттэн турар. Этиилэр сыһыа-баайа уһаан иһэллэр. Этиилэри презентация көмөтүнэн, ыйыллыбыт бириэмэтин тутуһан, биирдиилээн көрдөрөр табыгастаах. Биирдии хомуур икки күн устата ытытыллар, сэргэ тылынан (быһаарыы) үлэтэ барар. Көрөн дыктаан күн аайы көтүспэккэ ытытыллахтаах, үлэни толорууга уруктан 5-8 мүнүүтэ ананар. Быһа холоон, 1,5 ыйынан оҕолор этиилэр ис хоһооннорун түргэнник ылынар, өйдүүр буолаллар, ааһыыларын тэтимэ эбиллэр. Урук тиэмэтиттэн көрөн ис хоһооно сөп түбэхэрин курдук хомуурдар этиилэрин уларытыахха сөп.

№	Этиилэр	Буукубалар ахсааннара	Көрдөрөр бириэмэ
№1 хомуур			
1.	Бүдүрүйбүт көммөт.	16	4'
2.	Билэр күөлүм балыга.	17	4'
3.	Киһини үлэ киэргэтэр.	18	4'
4.	Бафарбыт маска ыттар.	18	4'
5.	Өс хоһооно – өбүгэ номоҕо.	20	4'
6.	Тиэтэйиэн да, бытаарыан.	20	4'
№2 хомуур			
1.	Киэн иһит салааһыннаах.	20	5'
2.	Ким үлэлээбэт, ол аһаабат.	21	5'
3.	Кырдыктан харах саатар.	21	5'
4.	Атас туһугар, атах тостор.	21	5'
5.	Үөрэх баар – бараммат баай.	21	5'
6.	Ат сүүрдэбинэ, ыт хаалбат.	21	5'

	№3 хомуур		
1.	Биэтэк тахсыыта билиэбэ.	21	5'
2.	Сүрэбэ суох сүүс сүбэлээх.	22	5'
3.	Сиידэнэн ууну баспыкка дылы.	22	5'
4.	Норуот күүһэ – көмүөл күүһэ.	22	5'
5.	Үлэ үксэ, тыл аҕыйаҕа үчүгэй.	23	5'
6.	Сылдыбыт киһи сыыһы булар.	23	5'
	№4 хомуур		
1.	Үлэни хаһааныма, аһы хаһаан.	23	6'
2.	Эйэбэс киһи элбэх доҕордоох.	24	6'
3.	Үчүгэй майгын – көтөр кынатын.	24	6'
4.	Саһыл түүтүнэн, киһи үлэтинэн.	25	6'
5.	Биир бэйэн бэрт буолуон суоҕа.	25	6'
6.	Көтүмэх үлэ көдьүүһү аҕалбат.	25	6'
	№5 хомуур		
1.	Уу диэбитэ хаар, хаар диэбитэ уу.	26	7'
2.	Сатабаты үөрэт, билбэти өйдөт.	26	7'
3.	Айан аргыстаах, суол доҕордоох.	26	7'
4.	Уол оҕо дьоло сир түөрт өттүгэр.	26	7'
5.	Үтүө сана өтүүтээбэр көмөлөөх.	26	7'
6.	Кыыма суох кыайы ситиһиллибэт.	26	7'
	№6 хомуур		
1.	Атырдыах маһыны арахсыбыттар.	27	6'
2.	Албын киһи үс күлүктээх дириллэр.	27	6'
3.	Сир быйаннаах, киһи сатабыллаах.	27	6'
4.	Акаары төбө атаҕы иллэн онорбот.	27	6'
5.	Өттүк харалаах, илии тутуурдаах.	28	6'
6.	Баҕа бэйэтин бадараанын хайҕыыр.	28	6'
	№7 хомуур		
1.	Абааһы аһаабыт сириттэн араһпат.	28	5'
2.	Байҕал бааллаах, үлэ күүрээһнээх.	28	5'
3.	Албын тыл мүөттээбэр минньигэс.	28	5'
4.	Албыннаан саһыл саҕалананан суоҕа.	29	5'
5.	Аттаах сатыыны кытта аргыстаспат.	29	5'
6.	Доҕордуу дьонно ыраах да чугаһыыр.	29	5'
	№8 хомуур		
1.	Икки ардыларыгар уу тэстибэт дьоно.	30	4'
2.	Сааттааҕы онорума – саргыгын быһыма.	30	4'
3.	Акаары ахсым, киһиргэс киэбиримтиэ.	30	4'
4.	УУтааҕар чуумпу, оттооҕор намыһах.	30	4'
5.	Кыраҕа кыһаллыбат, улаханна уолуйбат.	32	4'

6.	Муора тобугунан, халлаан хабарбатынан.	33	4'
№9 хомуур			
1.	Сүгэ кыайбатағын, сүбэ кыайар.	25	5'
2.	Алдьатыы дөбөн, оноруу уустук.	25	7'
3.	Дулбаға тумсун соттон кэбистэ.	26	8'
4.	Дойду сурахтаах, алаас ааттаах.	26	10'
5.	Дьүһүнүн көрөн киһини сэнээмэ.	26	10'
6.	Иннин тымтыктанан көрбүт суох.	26	10'
№10 хомуур			
1.	Күн сири сырдатар, үөрэх – киһини.	26	8'
2.	Тураах уйатын тобо тарпыт курдук.	28	8'
3.	Ураһаһынан ууга суруйбут курдук.	28	8'
4.	Халбаға дылы суохтан атыны билбэт.	29	8'
5.	Сүгэ түһүөр диэри дүлүн сынньанар.	29	8'
6.	Элбэх бырааттыыттан эһэ куттанар.	29	8'
№11 хомуур			
1.	Күн аайы эбиллибэт билии көбүрүүр.	29	7'
2.	Үтүө киһи үтүөтэ үс үйэ умнуллубат.	29	7'
3.	Хантайан туран халлаанга силлээмэ.	30	7'
4.	Харыйаны таннары соспут курдук киһи.	31	7'
5.	Үөрэбэ суох киһи хараға суох кэриэтэ.	31	7'
6.	Абыйах тыл минньигэс, элбэх тыл сымсах.	32	7'
№12 хомуур			
1.	Омурда-омурда ыһар да, онорбута холоон.	32	7'
2.	Тыалынан киирбит холоругунан тахсар.	32	7'
3.	Доһору булар дөбөн, доһордоһор уустук.	32	7'
4.	Уол оҕо төрөөтөбүнэ курунна суор үөрэр.	33	7'
5.	Доһор доһорун алдьархайга хаалларбат.	33	7'
6.	Үөрэбэ суох киһи хараға суоһун кэриэтэ.	33	7'
№13 хомуур			
1.	Үтэһэтэ туолбут, чабычаға таһымнаабыт.	33	6'
2.	Киһини танас киэргэппэт, үлэ киэргэтэр.	33	6'
3.	Дьыаланы сағалаан баран тиһэбэр тиэрт.	33	6'
4.	Халлаантан ас түһүө диэн айаххын атыма.	33	6'
5.	Хаан урууну өрүс да уутунан сууйуллубат.	34	6'
6.	Аат бөҕө алдьанна, сурах бөҕө сууйулунна.	34	6'
№14 хомуур			
1.	Дьолу бағарар буоллаххына, үлэни таптаа.	34	6'
2.	Уол оҕо силгэтэ кытаанах, итэбэлэ улахан.	34	6'

3.	Умнаһыт бурдугун тыал көтүппүтүгэр дылы.	35	6'
4.	Балыктааһар кэлэбэй, сымыттааһар бүтэй.	35	6'
5.	Биир мэник сүтэрбитин сүүс көрсүө булбат.	35	6'
6.	Сыыла сылдьан сыарҕа быатын быһа кэрбиир.	35	6'
№15 хомуур			
1.	Баһа суох маанымсык, төбөтө суох үтүөмсүк.	35	5'
2.	Сүүстэ истибиттээбэр биирдэ көрбүт ордук.	36	5'
3.	Кырдыабаһан алгыһын ыл, эдэртэн эйэтин ыл.	36	5'
4.	Инсэтигэр иэдэйбит, акаарытыгар алдыаммыт.	37	5'
5.	Алаады арылааһа үчүгэй, үлэ көхтөөбө ордук.	38	5'
6.	Атабаһастыбын диэн атаһыттан ыллараайаһын.	38	5'
№16 хомуур			
1.	Кырдыаһаһы хаһаһаһа уга сылдьан сүбэлэт.	38	5'
2.	Сылдыбыт сыһы булар, көрдөөбүт көмүһу булар.	39	5'
3.	Өйдөөх үтүөнү саныыр, акаары алдыархайы саныыр.	39	5'
4.	Күөх оту тосту үктээбэт, сытар ынаһы туруорбат.	39	5'
5.	Үтүө киһи үөлэһэ кыымнаах, өтөбө төнгүргэстээх.	39	5'
6.	Үтүө киһи биир тыллаах, үтүө ат биир кымныылаах.	40	5'
№17 хомуур			
1.	Олох олоруу ыраас хонууну туораһын буолбатах.	40	5'
2.	Сылдыбыт сыа аһылыктаах, утуйбут уу аһылыктаах.	41	5'
3.	Сүрэбэ суох үлэ чэпчэкигин, ас минньигэһин талар.	41	6'
4.	Күн курдук көнө санаалаах, ый курдук ыраас өйдөөх.	41	6'
5.	Үнсэһин үүттэ ис, хобулаанһын хобордоохто салаа.	42	7'
6.	Сатаабат сата баһын тардар, өйдөөбөт үөдэһи хаһар.	42	7'
№18 хомуур			
1.	Киһи тугу баһарар кыайар, санаатын ууруо эрэ кэрэх.	42	7'
2.	Ылдыартан илии араһпат, таптыыртан харах	43	7'

	арахпат.		
3.	Кэрдигн иннинэ кээмэйдээ, быһыан иннинэ былааннаа.	43	7'
4.	Уол оҕо биир күн ат өрөбүтүгэр, биир күн ат уорбатыгар.	44	8'
5.	Тылгынан эппиккин эрэнимэ, үлэлээн толорбуккун эрэн.	45	8'
6.	Тыала суохха мас хамсаабат, уота суохха буруо тахсыбат.	46	8'

Оҕордо Алдан улуунун Хатыыстыыр 20 №-дээх орто оскуолатын төрөөбүт тыл уонна литературатын учуутала Дьэнкэттэ Арчыына Кырбый кыһа.